

MIHAELA CERNĂUȚI-GORODEȚCHI
Universitatea „Al. I. Cuza” Iași

Exod și exil în legendarium-ul lui Tolkien

În vasta, complexa și frământata lume ficțională înființată de Tolkien, binele și răul, lumina și întunericul, adevărul și minciuna, dreptatea și ticăloșia, frumosul și urâtul, credința și lipsa credinței (de un fel sau altul) sînt la fel de *reale* și de prezente (în simultaneitate, ca pereche manifestată a contrariilor – ori în succesiune). Dacă fiecă erou de basm triumfă neîndoios, pe deplin și pentru totdeauna asupra balaurilor/zmeilor, protagoniștii poveștilor lui Tolkien nici nu sînt desăvîrșiți, nici nu obțin victorii nete și definitive; sămînța (provocatoare) a răului renaște mereu, fără istov – și, de multe ori, chiar în *ei*, în eroi. De cînd spiritul suprem „Eru, Unul, numit Ilúvatar în Arda”¹ (37), a făcut-o să existe, „Eă, Lumea care Este” (43), e continuu și aprig disputată de puteri de semn opus. În permanență (cu neclintită hotărîre și cu o inventivitate inepuizabilă), îngerul căzut Melkor amenință Creația cu distrugerea, o asediază pe diverse căi, prin intermediul unor agenți diferiți (mai mult sau mai puțin eficienți, dar mereu reînnoiți – recondiționați sau înlocuiți). Tot ce se construiește este dărîmat, orice *așezare* este zdruncinată și risipită; frumusețea și armonia sînt întinate, bucuria și tihna sînt destrămate. Neamurile Tărîmului de Mijloc (elfi, oameni, pitici), deopotrivă, cunosc (în mai multe rînduri) restriștea și strămutarea forțată, iau drumul exilului ori pornesc (încrăzători) în căutarea unor alte zări, ce par să făgăduiască mai-binele: libertate, fericire, mai multă siguranță, mai mult confort. În figurarea exodului și a exilului, Tolkien contopește – și reinvestește cu sens – repere culturale de origini diferite; dar, în pofida sincretismului mitologic, universul său e unul profund (deși nu ostentativ) creștin, pentru că în creștinism *locuiește*, cu toată ființa sa (și în deplină împăcare), autorul *Hobbitului*.

Spiritele Valar. Întruparea – și retragerea din Lume

În *Ainulindalë*, prologul la *Silmarillion*, se povestește cum spiritele angelice *Ainur*² țes un cînt măreț pe temele muzicale date de Creator. Ilúvatar le înfățișează ca *imagine* această muzică, „făcîndu-i, astfel, să vadă ceea ce pînă atunci doar auziseră” (40) și apoi decide să realizeze dorința născută pe dată în mințile ainurilor, care „îndrăgiseră peste măsură frumusețea vedeniei”: vedenia „să nu rămînă doar în gîndurile voastre, ci să fie cum sînteți și voi, și totuși altfel”. Ilúvatar trimite în Nimicnicie Flacăra Nepieritoare, zicînd: „ea se va găsi în miezul Lumii și Lumea Va Fi; și dintre voi cine voiește poate coborî în ea” (43). Mulți ainuri „măreți și mîndri” pogoară în Lume – unde, „în Adîncurile Timpului și între miriadele de stele” (41), Ilúvatar („Dumnezeu-Tatăl”) a orînduit un loc special pentru Copiii săi (elfii și oamenii), un „sălaș” pe care „elfii îl numesc Arda, Pămîntul” (41). Din dragoste pură

¹ Cităm (indicînd doar numărul paginii) după J.R.R. Tolkien, *Silmarillion*, traducere din limba engleză de Irina Horea și Ion Horea, București, RAO, 2003.

² „Cei Sfinți, vlăstare ale gîndului” lui Eru/Ilúvatar, „care au fost cu el înainte să fi luat ființă orice altceva” (37).

pentru Creația spiritului suprem, ainurii (care se devotează desăvârșirii ținutului menit nu lor, ci Copiilor lui Ilúvatar) acceptă ca, „din acea clipă, puterea lor să rămână între hotarele Lumii, înlăuntrul ei pentru totdeauna, pînă la deplina ei alcătuire, astfel ca ei să fie viața ei, iar ea a lor. Și de aceea se numesc ei valarii, Puterile Lumii.” (43)

După prima înfrîngere a lui Melkor (de către Tulkas cel Puternic), valarii rînduiesc Pămîntul și-l înfrumusețează, pregătindu-l pentru trezirea elfilor și-a oamenilor. Primăvara exuberantă din Arda este însă scurtă, căci Melkor lovește din nou: „înfățișarea Ardei și armonia între apele și pămînturile sale au fost distruse atunci și nicicînd nu au mai putut fi remodelate în tiparele statornicite la început de valarii” (63). Almaren, Insula Binecuvîntată unde locuiesc valarii, este nimicită și, cum aceștia „nu mai aveau unde se adăposti”, „au părăsit Pămîntul de Mijloc, ducîndu-se în Ținutul Aman³, „chiar la hotarele lumii” (64), iar acolo au întemeiat „propriul lor ținut”, Valinor; „în țara aceea bine păzită valarii au strîns lumină neînchipuit de multă și toate lucrurile cele mai frumoase pe care le salvaseră de la ruină”; „acolo trăiau Nepieritorii și nimic nu pălea și nu se veștejea”, „înseși pietrele și apele erau binecuvîntate” (64-65).

Cum și al doilea lor paradis în Lume este primejduit de ura lui Melkor, valarii și-l izolează, înconjurîndu-l nu doar cu ziduri și mai înalte, compacte, de netrecut, ci și cu un brîu magic. După ce Ungoliant, complicea lui Melkor, secătuiește de sevă și ucide cei doi copaci-dătători-de-lumină⁴, făcînd să coboare asupra Valinorului „marea întunecime” (115), „valarii s-au tulburat”; „nu puteau da uitării cum fusese distrusă Almaren; astfel că au hotărît ca Valinorul să nu aibă aceeași soartă” (149). Valarii creează cele două luminarii, Soarele și Luna⁵, ca să destrame întunericul ce potopise Pămîntul de Mijloc „și cu lumină să împiedice fărădelegile lui Melkor”, „dar și-au întărit și tărîmul pe care viețuiau ei” (145-146). Tărîmul Binecuvîntat este sigilat: „în acea vreme, care în cîntece se numește *Nurtalë Valinóreva*, Tănuirea Valinorului, au fost puse temeliile Insulelor Fermecate, și toate mările împrejmuitoare erau bîntuite de năluci și iazme” (150). Auto-exilați, retrași „în spatele munților, valarii trăiau acum în pace; iar după ce au dăruit lumină Pămîntului de Mijloc, nu s-au mai îngrijit de el multă vreme” (151).

În Evurile Soarelui, absorbiți de contemplarea monadei în care s-au închis, valarii par să ignore Lumea, de dragul căreia, la începutul Creației, și-au părăsit sferele înalte. Elfii și oamenii (care, între timp, s-au trezit și ei la viață) rămîn să înfrunte, confuzi și neajut(or)ați, toate relele care se abat asupra lor. Abia cînd ajung în pragul disperării, cînd simt că nu mai pot lupta pe cont propriu, Cele Două Semînții înțeleg de ce tac spiritele protectoare și-l trimit pe Eärendil în solie spre Apus, ca „să le înmoaie inimile [valarilor] pentru suferințele Pămîntului de Mijloc” (341). Eärendil ajunge în Golful Eldamar și intră mai întîi în Tirion (oraș al elfilor din Aman), dar nu găsește pe nimeni acolo; descurajat, face cale întoarsă, dar, înainte să se apropie din nou de țarm, este strigat de Eönwë, „pristavul lui Manwë,

³ „Tărîmul Binecuvîntat”, „neatins de rău”.

⁴ Telperion („Copacul Alb”) și Laurelin („Cîntul de Aur”), arborii valarilor, măsoară timpul cu strălucirea lor magică.

⁵ Anar („Focul Auriu”) și Isil („Argintata”), în graiul Elfilor Vanyar.

care venea din Valimar să-l cheme pe Eärendil în fața Preaputernicilor Ardei” (345). Vorbele lui Eönwë arată clar că rezerva valarilor a fost nu semn de nepăsare, ci strategie punitivă și, totodată, nădejde că elfii și oamenii vor înțelege ce trebuie să înțeleagă: „Slavă, Eärendil, dintre marinari cel mai vestit, cel căutat care sosește la ceas neașteptat, cel mult dorit ce vine când a pierit orice speranță!” (345). Eärendil pledează cu însuflețire cauza celor două neamuri și reușește să-i facă pe valari să-și întoarcă din nou fața către Lume: „iertare a cerut pentru noldori și îndurare pentru marile lor suferințe și milă pentru oameni și pentru elfi, și sprijin la restriște. Rugămintea i-a fost ascultată” (345). De-acum înainte, valarii vor fi atenți și receptivi la semnalele emise de Copiii lui Ilúvatar; ori de câte ori sprijinul lor va fi solicitat, ei vor răspunde neîntârziat. Numai când ei înșiși sînt puternic lezați și în pericol⁶, intervine spiritul suprem, Ilúvatar (care „și-a arătat puterea și a schimbat fața lumii”); blasfemiatorii sînt crunt pedepsiți, patria lor, Númenóre, este distrusă, iar „Țara Aman și Eressëa au fost luate de unde se aflau și strămutate pentru totdeauna undeva, departe, unde nici un om nu mai putea ajunge la ele” (381). Însă din Valinorul dus „pe tărîmul lucrurilor ascunse”, valarii încă „veghează asupra istoriei lumii” (385).

Elfii. Marea Călătorie înspre Apus

„După plecarea valarilor [care s-au întrupat în Lume], s-a lăsat tăcerea și, timp de un ev, Ilúvatar a stat singur, cufundat în gânduri. Într-un târziu, el a vorbit astfel: – Vedeți dar cât iubesc eu Pămîntul pe care am să-l fac sălaş pentru quendi [elfi] și atani [oameni]! Iară quendii vor fi cele mai minunate dintre toate făpturile pămîntene și ei vor avea parte de și mai multă frumusețe decît toți ceilalți copii ai mei și ei înșiși o vor închipui și o vor aduce pe lume; cât despre fericire, vor cunoaște-o cu asupră de măsură pe acest pămînt.” (69-70) Elfii, Întîii Născuți ai lui Ilúvatar, deschid ochii spre lume în apropierea Lacului Cuiviënen, Apa Trezirii, și primul lucru pe care îl zăresc este mulțimea stelelor semănate pe bolta cerească de Varda Tintallé⁷; „de-atunci au îndrăgit ei pentru totdeauna lumina stelară și au venerat-o pe Varda Elentári⁸ mai presus decît pe toți valarii” (80). Cel care-i găsește pe elfi (și-i numește *Eldar*, Neamul Stelelor) este Oromë, spiritul *Vala* care, îndrăgind peste toate ținutul Ardei (ca și Yavanna, Cea-care-Rodește/Face-Să-Rodească), îl mai vizitează din când în când (în vreme ce valarii ceilalți nu ies din spațiul lor perfect armonic).

Oromë duce în Valinor vestea trezirii elfilor. După ce Manwë meditează în reclusiune și după ce îl consultă pe Ilúvatar, îi cheamă la sfat pe toți valarii. În Cercul Destinului, ei hotărăsc să pornească război împotriva lui Melkor, pentru ca elfii să nu rămînă expuși influenței lui nefaste. Melkor este învins și întemnițat „timp de trei evuri lungi, înainte de a fi din nou supus judecării sau înainte să poată cerși încă o dată iertăciune” (85), dar valarii nu se îndură să-i lase pe elfi să se descurce singuri (pentru că Lumea a rămas plină de umbre și primejdii, dar și

⁶ V. atacul flotei conduse de Ar-Pharazôn, care, în Cel de-al Doilea Ev, a pătruns „în mările interzise, pornind războiul împotriva Nemuritorilor, pentru a le smulge viața veșnică între Cercurile Lumii” (381).

⁷ „Cea-care-Aprinde”.

⁸ „Regina Stelelor”.

pentru că „doreau prietenia elfilor, a căror frumusețe o îndrăgiseră nespuse”, 85). Așa încât îi cheamă pe elfi să li se alătore în Valinor, „să-i aibă acolo pentru totdeauna, în preajma Puterilor, în lumina Copacilor” (85). Oromë le transmite elfilor chemarea valarilor, dar, cum Melkor le semănase deja îndoiala în suflet și circumspecția în fața oricărei acțiuni întreprinse de Puteri, elfii șovăie să plece spre Apus; trimit în recunoaștere, în Aman, trei reprezentanți (Ingwë, Finwë și Elwë); aceștia se întorc siderați de frumusețile zărite în Valinor și își îndeamnă semenii să pornească neîntârziat în Călătoria cea Mare și Izbăvitoare.

Atunci se produce prima sciziune în neamul elfilor, căci distanța dintre ei și minunata Casă promisă nu e loc gol, deșert chinuitor (precum cel străbătut de neamul călăuzit de Moise), ci spațiu mirific, plin de frumuseți și de taine ispititoare: „mulți au fost cei care s-au împotrivit chemării, atrași mai curînd de lumina stelelor și de întinderile Pământului de Mijloc, decît de foșnetul Copacilor; ei sînt avarii, Îndărătnicii” (85-86). Eldarii „care au purces, în cele din urmă, spre Apusul cel mai îndepărtat [...] sînt numiți calaquendi, Elfii Luminei” (86). Deși sînt călăuziți (și încurajați constant) de Oromë (călare pe Nahar, calul său năzdrăvan, cu potcoave de aur), elfii înaintează trudnic spre spațiul securizant unde au fost chemați: „lung și zăbavnic a fost marșul eldarilor spre apus, căci leghele Pământului de Mijloc erau neștiute la număr, obositoare și lipsite de poteci” (87). Ei se lasă distrași de unele lucruri înfilnite pe drum, cad pradă îndoielilor, temerilor și tentațiilor: „mulți mai curînd se temeau de capătul călătoriei, decît erau nerăbdători să ajungă” (87).

Calaquendii se împart în trei mari grupuri (sau valuri, căci înaintarea lor nu se produce în același ritm). Primii sosesc în Valinor vanyarii (poporul lui Ingwë, „cel mai semeț senior al seminției elfilor”, 86), „Elfii cei Frumoși, mult îndrăgiți de Manwë și Varda”. Al doilea val este al noldorilor (poporul lui Finwë), „Elfii Știutori”. Ultimii (și cei mai numeroși) care ajung în Țara Făgăduinței sînt elfii teleri, „Cei-Rămași-în-Urmă” – numiți astfel pentru că au întîrziat: „au zăbovit pe drum, nefiind împăcați cu gîndul trecerii din crepuscul în lumina Valinorului” (86); ei au doi seniori, Elwë Singollo și Olwë. Insula care, prin grija lui Ulmo, a slujit – ca „o corabie urieșească” (91) – la strămutarea pe mare a mulțimilor de elfi pînă la țărmurile Amanului devine pentru teleri loc de popas prelungit: Ossë îl roagă pe Ulmo să le îndeplinească telerilor dorința de a-și lua un răgaz pentru reflecție, așa încît Domnul Apelor oprește mersul insulei și o leagă de fundul mării (93). Pe Tol Eressëa, Insula Singuratică statornicită în Golful Eldamar, rămîn telerii „un veac îndelungat” (96), trăind (într-un exil *de ei* ales) „nu departe de Aman și de țărmurile nepieritoare”, dar suspendați între înneguratul (încă) Pămînt de Mijloc (slab luminat de stelele bolții) și „strălucirea Tărîmului Binecuvîntat” (94). În fine, în vremea exodului spre Apus, unii elfi se rătăcesc pe drum; pe aceștia „calaquendii îi numesc úmanyari, adică cei care nu au ajuns nicicînd în ținutul Aman, pe Tărîmul Binecuvîntat; úmanyarii și avarii [Îndărătnicii] sînt numiți totodată moriquendi, adică Elfii Întunecimii, căci ei niciodată n-au zărit Lumina ce-a fost înainte de Soare și de Lună” (86), Lumina Copacilor din Valinor.

Cîtă vreme Melkor este întemnițat, elfii trăiesc în pace și mulțumire – unii în Valinor (unde învață multe de la valari și devin cei mai desăvîrșiți dintre Copiii lui Ilúvatar), alții în penumbră, sub lumina pîlpîitoare a stelelor, în varii locuri din Ținutul de Mijloc unde ajung în diferitele etape ale Călătoriei lor spre Apus – un

exod în care nădejdea izbăvirii, atracția către „țara unde curge lapte și miere”, dorința de a cunoaște (și de a se învâli pentru totdeauna în) Binele suprem/Fericirea fără margini sînt contrabalansate de curiozitate, de dorința de a explora și experimenta pe cont propriu, de neîncredere, de teama necunoscutului, de uzura pe care o aduce drumul lung și greu (chiar dacă plin de minunății). În Ținutul de Mijloc, elfii sînt, fără îndoială, poporul ales, poporul mult îndrăgit de Ilúvatar, însă ei nu răspund cu toții așa cum se cuvine acestei iubiri, nu toți *implinesc* planul dumnezeiesc. Chiar și cei care par (gata-gata) să ajungă la liman se împiedică pe scara virtuților, se poticnesc în propriile lor dorințe (ajunse patimi), în propria lor trufie, și cad în păcat.

Pe fondul făuririi minunațiilor *silmarilli* (deveniți obiecte ale discordiei, pricină de lăcomie, pizmă și distrugere), noldorii cîrtesc și se răzvrătesc împotriva valarilor (revolta lor amintind, întrucîtvă, de episodul Vițelului de Aur). Melkor îl ucide⁹ pe Finwë, regele noldorilor, furînd, totodată, și *silmarillii*. Fiul lui Finwë, Fëanor (care fusese deja surghiunit, „căci din pricina lui se tulburase pacea din Valinor”, 108), este orbit de furie și de durere; „înălțîndu-și mîna în fața lui Manwë, [el] l-a blestemat pe Melkor, numindu-l *Morgoth*, Vrăjmașul Negru al Lumii [...]. Și a blestemat și chemarea ce le-o făcuse Manwë” (119). Apoi, cu gîndul întunecat de urzelile lui Morgoth, îi îndeamnă pe noldori să părăsească Valinorul „și, înainte de a fi prea tîrziu, să-și cîștige prin vitejie libertatea și să cucerească regate întinse pe pămînturile de la Miazăzi” (123). Convinși astfel că valarii „îi țineau prizonieri pentru ca oamenii să poată stăpîni Pămîntul de Mijloc”, noldorii pornesc la drum, dornici să recupereze *silmarillii* („După Morgoth, pînă la capătul Pămîntului!”, 124) și să stăpînească lumea întregă: „noi și numai noi vom fi stăpînii Luminii neîntinate și vom domni peste binecuvîntările și frumusețea Ardei. Nici o altă seminție nu se va întrona peste noi!” (124). „Mulți dintre cei mai aleși și mai înțelepți dintre noldori” se smulg cu greu din căminul lor; „mai mult decît toți ceilalți dintre Elfii Surghiuniți, aceștia duceau cu ei amintirile fericirii pe care o abandonaseră [...]: mîngîiere și povară pentru drum” (127). Cum nu pot obține sprijinul fraților lor teleri, noldorii îiucid (v. Răpunerea Rubedeniilor la Alqualondë) și le fură corăbiile. Ca trimis al lui Manwë, Mandos rostește atunci „blestemul și profeția ce s-au numit mai apoi *Profeția de la Miazănoapte* și *Osînda Noldorilor*” (130). *Căderea* Elfilor Știutori declanșează un lung și dureros șir de confruntări aprige, de suferință, de tragedii individuale și colective.

Creați în orizontul desăvîrșirii, elfii primesc în dar (și) liberul arbitru. Dar ei nu știu întotdeauna să-și folosească darul, nu știu să aleagă ce este mai bine pentru ei. Greșind, ei întinează tiparul perfect din intenția divină, dar Ilúvatar își iubește Primii-Născuți și nu se leapădă de ei; îi pedepsește (uneori, aspru), îi lasă să rătăcească, dar nu-i abandonează. „Elfii rămîn în lume pînă la capătul zilelor, din care pricină dragostea lor pentru Pămînt și pentru întreaga lume este aparte și mai puternică și chiar mai plină de durere pe măsură ce anii se lungesc. Căci elfii nu mor înainte să moară lumea, decît dacă sînt uciși ori îi macină durerea (și chiar pot să cadă pradă acestor două morți părelnice); [...] iar cînd mor, se strîng în sâlile lui Mandos, în Valinor, de unde poate că se vor întoarce vreodată.” (70) Plătind din greu pentru

⁹ Aceasta e prima vărsare de sînge de pe Tărîmul Binecuvîntat.

greșelile săvârșite, elfii rămân mereu copiii preferați ai lui Ilúvatar, iar soarta lor pare indisolubil (și misterios) legată de întregul plan al Creației dumnezeiești; „încă din străvechime valarii le spusese elfilor în Valinor că oamenii li se vor alătura în cea de-a Doua Cîntare a ainurilor. Numai că Ilúvatar nu le-a dezvăluit ce le hărăzea elfilor după sfîrșitul Lumii, iar Melkor nu a reușit să afle această taină.” (71)

Ce rost și ce misie i-a hărăzit Ilúvatar în Lume află Neamul-Steletelor abia după ce trece prin purgatoriul îndoielilor, abia după ce cade în greșeală, după ce-și înțelege vina și se străduiește s-o ispășească. Elfii înțeleg că (întocmai cum valarii sînt întotdeauna gata să-i ajute și să-i ocrotească pe ei) trebuie (la rîndul lor) să vegheze (mai vizibil ori mai discret și mai difuz) asupra mai nevolnicilor Născuți-După. Pămîntul al *acestora* este, al oamenilor. Elfii le sînt doar modele, călăuze, îngeri păzitori. Șederea elfilor în Arda este una vremelnică (astfel programată de Ilúvatar) și frămîntată, este o *pe-trecere* ritmată de un continuu *du-te – vino*, de largi mișcări de flux și reflux; de plecări și reveniri; de abandonuri, fugi ori retrageri strategice și întoarceri fatidice ori providențiale; de exoduri și exiluri succesive. Dar exodul lor major și *definitiv*, cu finalitate pozitivă, euforică, este Marea Călătorie spre Vest – pe care neamul elf trebuie, în mare parte, să o refacă: după amare peregrinări, după mult zbcium și pătimire, elfii izbutesc să se întoarcă, încet-încet, în Apusul Binecuvîntat, în care și-au cîștigat un loc al lor în Primăvara Ardei. Izbăvirea e trudnică, ocolită, mult întîrziată, dar cu atît mai prețioasă. Iar elfii o dobîndesc folosindu-se *cum se cuvîne* de darurile primite de la Ilúvatar: noblețea firii, simțul artistic și creativitatea, credința în Bine, Adevăr și Frumos. Norocul și protecția le sînt asigurate, printre altele, de silmarilul recuperat de Beren și Lúthien, precum și de cele trei inele elfice, făurite fără știrea lui Sauron. Abia „după ce toate au fost împlinite”, după ce lumea oamenilor ajunge la un echilibru ce pare (cît de cît) durabil, Întîii Născuți (care *pălesc* treptat, pe măsură ce oamenii prosperă și se afirmă tot mai puternic) părăsesc pentru totdeauna lumea „îmbătrînită”, „devenită cenușie” pentru ei. Ultima corabie pregătită de Círdan pleacă din Mithlond: „a plutit pînă cînd mările Lumii Rotunde au luat-o în jos și vînturile boltei rotunde nu i-au mai umflat pînzele; purtată în văzduhurile înalte de deasupra cețurilor lumii, corabia a pătruns în Apusul străvechi și astfel s-au sfîrșit pentru eldari povestea și cîntul” (413).

Oamenii și valurile istoriei

Atanii/edainii (oamenii) – Cea de-a Doua Semînție plămădită de Ilúvatar pentru a locui în Arda – apar pe lume în Primul Ev a Soarelui. „Ilúvatar îi făcuse pe elfi asemenea ainurilor la fire, nu și ca putere și rang; cîtă vreme oamenilor Ilúvatar le hărăzise daruri ciudate” (69): viețuirea sub semnul vremelniciei¹⁰; conștiința dureroasă a limitelor și tentația dez-mărginirii¹¹; libertatea de a alege *configurația*

¹⁰ „Le-a hărăzit [...] un popas scurt ca ființe vii în lume, de care nu sînt legați și pe care o părăsesc ducîndu-se nici elfii nu știu unde”; „vlăstarele oamenilor mor de-adevăratalea și părăsesc lumea; din care pricină sînt numiți Oaspeții sau Străinii. Moartea este soarta lor, darul lui Ilúvatar pe care îl vor pizmui chiar și Puterile, pe măsură ce trece Timpul.” (70-71)

¹¹ „A hotărît ca inimile oamenilor să tînjească după ceea ce este dincolo de hotarele lumii, între care să nu-și găsească liniștea.” (70)

propriei lor sorți și darul de a descoperi și împlini sensurile Creației¹². Fragilitatea, vulnerabilitatea, inconstanța Născuților-După nu rămân multă vreme un secret pentru Morgoth (Stăpînul Întunecimii, cunoscut în evurile de început sub numele de Melkor), care reușește să-i subjuge pe mulți dintre *Engwar*¹³. Din Primăvara Ardei, pînă spre încheierea Celui de-al Treilea Ev al Soarelui, Răul îi asaltează pe oameni neîncetat, ademenește și înrobește indivizi¹⁴, dar și colectivități¹⁵.

Cei mai nobili dintre oameni se retrag în fața invaziei urîtului și a răului, se îndreaptă spre regiunile în care Morgoth pare să nu ajungă. Ei sînt irezistibil atrași de Apus: acolo se află elfii (de care se apropie afectiv relativ repede) și într-acolo îi îndeamnă un dor nelămurit: „inimile oamenilor erau apăsate de întunecime”; „în urma noastră e numai întunecime, i-a spus odată Bëor [lui Felagund]; noi am întors spatele aceluia întuneric și nu voim a mai ne înturna acolo nici batăr cu gîndul. Inimile noastre se îndreaptă către Apus și avem credința că acolo vom găsi Lumina” (202). Dintre edaini, Prietenii Elfilor, „mulți tineri înflăcărați au plecat să intre în serviciul regilor și seniorilor eldari” care se întorseseră pe Pămîntul de Mijloc. Regii celor Trei Case ale Elfilor Știutori „au făcut cunoscut că orice edain care dorea să plece din Estolad și să vină să locuiască alături de noldori era binevenit” (204).

Chemarea oamenilor sub oblăduirea elfilor este mai învăluită (și mai puțin promițătoare) decît chemarea elfilor de către valari în Valinor, dar răspunsul (ezitant, mai întîi) este din ce în ce mai intens cu vremea (progresie care contrastează cu reacția tot mai stinsă a elfilor în evurile pre-solare). Migrația edainilor începe cu deplasări individuale (cazuri relativ izolate), „apoi însă familii și neamuri întregi și-au strîns avutul și au plecat din Estolad, încît, după vreo cincizeci de ani, mii și mii de oameni se strămutaseră pe meleagurile Regilor” (205) – deși Morgoth, pentru a împiedica exodul, îi face pe oameni să se îndoiască; unii dintre ei își pierd încrederea că Apusul e salvator: „Drumuri lungi am bătut, voind să scăpăm de primejdiile din Pămîntul de Mijloc și de ființele întunecate ce sălășluiesc acolo; căci auzisem că în Apus ar fi Lumină. Ci acum aflăm că Lumina este dincolo de Mare” (206). Iar Amlach (de fapt, cum se vedește mai apoi, însuși înșelătorul Morgoth, care ia înfățișarea lui Amlach) rostește înverșunat „vorbe crîncene, ce-au tulburat inimile tuturor celor ce l-au auzit: – Toate-s basme elfești [...]. Marea n-are țarm. Nu e nici o Lumină în Apus.” (206) Ca motivație, strategie și desfășurare, primul exod al oamenilor din Ținutul de Mijloc, țintind stabilirea într-un spațiu care promite o viață mai bună, la adăpost de amenințarea răului, nu prea seamănă cu exodul biblic; aduce, mai degrabă, cu tenacea cucerire a Vestului Sălbatic de către pionierii americani; diferența (majoră) este că edainii se concentrează pe căutarea unei bunăstări și a unei

¹² „I-a dăruit cu puterea de a da formă vieților lor, între toate forțele și hazardurile lumii, mai presus chiar și decît Muzica ainurilor care hotărăște destinul tuturor celorlalte ființe și lucruri de pe lume, iar prin truda lor să desăvîrșească în alcătuire și-n faptă toate cele mari și cele mici ale lumii acesteia.” (70)

¹³ „Plăpînzi”, „Bolnăvicioși”, în graiul elfilor.

¹⁴ Nouă regi, vrăjitori și mari războinici ajung Nazgûl, Duhuri ale Inelelor magice dăruite de Sauron, locotenentul lui Morgoth.

¹⁵ Dunlendingii, neamul Balchoth, haradrimii, variagii; dar și Númenóreanii Negri – răzvrățiții din Umbar.

securității *spirituale*; sînt fascinați de aura unei civilizații pe care o recunosc drept (mult) superioară și care, speră ei, îi va adopta și-i va ocroti.

După ce, la finele Primului Ev, mînia valarilor schimbă dramatic înfățișarea Ținutului de Mijloc (și regiuni întregi sînt distruse de potop), o parte din edainii supraviețuitori se îndreaptă din nou înspre ținuturile locuite (și ocrotite) de elfi. *Acest* exod se încheie cu dobîndirea unei insule, Númenóre¹⁶ (sau Andor¹⁷ sau Elenna¹⁸), pe care valarii le-o dăruiesc edainilor drept răsplată (pentru tenacitate, pentru capacitatea de îndurare, pentru credința neclintită în bine). Însă, așa cum a știut Ilúvatar de la bun început, „oamenii, aflîndu-se prinși în vârtejul înfruntării dintre forțele lumii, vor apuca adesea pe alte căi și nu-și vor folosi darurile cu chibzuință. Astfel că [Ilúvatar] a spus: Și vor mai afla, la timpul cuvenit, că tot ce fac ei pînă la urmă tot întru gloria lucrării mele fi-va.” (70) Númenor, insula binecuvîntată din apropierea Valinorului, nu este un dar pe care dunedainii îl binemerită prea mult timp. Plecînd urechea la ademenirile și minciunile otrăvite ale lui Sauron, ei se răzvrătesc împotriva valarilor, iar insula lor este scufundată cu tumult, rămînînd ca Akallabêth¹⁹ în memoria celor puțini care scapă de dezastru.

Ca și elfii, oamenii sînt pedepsiți pentru păcatele lor, dar nu sînt abandonați de Creator. Istoria Ținutului de Mijloc (tărîm destinat de Ilúvatar, în mod explicit, să fie stăpînit de *ei*, de Neamul Născut-După!) este o succesiune de căderi și reabilitări, de daruri, pierderi și recuperare (adesea, în altă formă), de prigoane, surghiunuri traumatice și reșezări compensatoare. *Legendarium*-ul lui Tolkien nu se încheie înainte ca spița oamenilor să fie restaurată, readusă (fie și provizoriu) într-o stare de armonie și de împăcare: cu lumea înconjurătoare, cu propriile erori și limite, cu destinul, cu spiritul suprem.

Băjenii piticești

În Evurile Întunecimii, în cavernele munților din Ținutul de Mijloc, Aulë, Făurarul valarilor, îi modelează (fără a-i spune lui Ilúvatar) pe cei șapte bravi strămoși ai piticilor. Creatorul cunoaște însă taina lui Aulë și nu se mînie, ci aprobă acest act de *înființare* – cu o singură condiție: piticii să rămîna amoriți în măruntaiele pămîntului (unde Aulë le așterne să doarmă) pînă cînd vor fi aprinse stelele și va veni vremea Trezirii pentru elfi, Primii-Născuți ai lui Ilúvatar. Piticii deschid ochii spre lume imediat după elfi și, fiind robuști, ingenioși, extrem de muncitori, își construiesc grandioase cetăți subterane, unde viețuiesc la adăpost de răutățile ce bîntuie pămîntul în Evurile Înstelate, precum și în primul Ev ale Soarelui. Vajnicii Gonnhirri²⁰ nu sînt însă niște lași, ci se angajează fără ezitare, de partea elfilor, în apriga și îndelungata încleștare cu slujitorii lui Morgoth pentru a recupera minunatele nestemate numite *silmarilli*.

¹⁶ „Meleagul Apusean”.

¹⁷ „Țara-primită-în-dar”.

¹⁸ „Țara-de-pe-firul-stelei” (steaua lui Eärendil îi călăuzește pe edaini către limanul pregătit de valari).

¹⁹ „Prăbușita”, „Scufundată”.

²⁰ „Meșterii Pietrei”.

După ce Ținutul de Mijloc este răscolit de mînia valarilor în Marea Bătălie (ultimul dintre Războaiele Beleriandului), cetățile piticești Nogrod și Belegost sînt distruse. În Cel de-al Doilea Ev Solar, asemenea celorlalte neamuri, gnomii rămași fără cămin sînt nevoiți să-și caute altul; ei pornesc în pribegie și, în cele din urmă, se stabilesc în Munții Ceșoși, unde întemeiază neasemuita cetate Khazad-dûm, cea mai măreață dintre toate așezările clădite de ei în întreaga istorie a Ținutului de Mijloc. Piticii își ferecă apoi toate porțile, pentru a opri pătrunderea nenorocirilor și a oricărui zvon dinspre crîncenele războaie ce urmează la suprafață. Pînă în anul 1980 din Cel de-al Treilea Ev, Khazad-dûm dăinuie neatinsă de răul din afară; însă, în vremea lui Durin al VI-lea, săpînd prea adînc în stîncă după *mithril* (metalul argintiu, cu însușiri fermecate), piticii trezesc din letargie un *balrog*, un demon care aduce ruina regatului lui Durin. Piticii trebuie să-și părăsească așezarea milenară, care primește numele Moria, Hăul Negru, și ajunge să fie repopulată de Sauron cu orci și trolci.

Piticii se strămută în nord, pe Muntele Erebor. De acolo, se aventurează și mai departe, în Munții Cenușii, de unde se retrag pe urmă, sub presiunea dragonilor. Atras de renumele bogățiilor din Erebor, balaurul Smaug Auritul se lasă „asupra Muntelui cu pală de foc” și urmașii lui Durin sînt forțați să ia din nou calea băjeniei. Unii dintre ei se retrag în Munții de Fier, alții se grupează în armii rătăcitoare. Cînd bătrînul rege Thrór încearcă să revină în cetatea strămoșească și este ucis (iar trupul său e pîngărit) de orci la poarta Moriei, pentru pitici „se umple paharul”. După atîtea pătîmiri, prigoane, exiluri, ei nu mai pot îndura și această pierdere și batjocorire, așa încît toate marile familii ale gnomilor se adună la sfat și hotărîsc să pornească război fără milă împotriva făpturilor întunericului. După șapte ani de confruntări crîncene și sîngeroase, piticii îiucid pe toți orcii din nord în vestita bătălie de la Azanulbizar, din fața porții răsăritene a Moriei, dar izbînda lor este una amară: deja drastic împușinați de încercările prin care trecuseră, ca neam, vreme de cîteva veacuri lungi și istovitoare, piticii constată că: la Azanulbizar au pierit jumătate dintre propriii lor războinici; Moria rămîne sub stăpînirea balrogului; regatul piticesc din Erebor și ținuturile odinioară ale lor din Munții Cenușii sînt, în continuare, bîntuite de dragoni.

Cu tristețe și cu sentimentul eșecului, unii dintre piticii supraviețuitori se întorc în refugiul din Munții de Fier; alții, conduși de Thráin al II-lea și de fiul său Thorin Scut-de-Stejar, întemeiază la apus de Munții Albaștri o așezare umilă – care ulterior înflorește, întrucît aici se stabilesc mulți dintre piticii rătăcitori. Cu toate acestea, Thorin tînjește să redobîndească regatul din Erebor; visul i se împlinește, dar Thorin se bucură foarte puțin de izbîndă, căci rănile primite în Bătălia celor Cinci Armii îi pun capăt vieții. Soarta piticilor din Erebor e mai blîndă începînd cu domnia urmașului lui Thorin, Dáin al II-lea din Munții de Fier, și pînă tîrziu, în Evul al Patrulea. După Războiul Inelului, un alt viteaz războinic din seminția gnomilor, Gimli, fondează în cavernele din Văgăuna lui Helm regatul Aglarond²¹. Gimli rămîne Seniorul din Aglarond pentru mai bine de o sută de ani, după care predă ștafeta guvernării și pleacă să i se alătore prietenului său elf Legolas – mai întîi în Ithilien, apoi pe o

²¹ „Peșterile Sclipitoare”.

corabie ce se îndreaptă spre Ținuturile Nemuritoare. Cu timpul, prezența piticilor în Ținutul de Mijloc este tot mai discretă – încît nu se mai poate ști precis dacă ei dăinuie încă în adîncurile pămîntului ori neamul lor s-a stins pentru totdeauna. Taina care le învăluie începuturile revine, acoperindu-le și asfințitul.

Hobbiții. Sarea pămîntului

Hobbiții sînt făpturi enigmatice, înrudite (se pare) cu oamenii (constituind, spune Tolkien, „o ramură micuță a neamului omenesc”), dar într-un mod care „acum nu mai poate fi deslușit”. Mărunței, pașnici, retrași, hobbiții trăiesc la început în valea superioară a Rîului Anduin, între Munții Cețoși și Marea Pădure Verde. În cel de-al Treilea Ev, în partea de la miazăzi a pădurii se furișează creaturi care îl slujesc pe Sauron, așa încît spațiul odinioară stăpînit în întregime de elfii silvani este acum cunoscut drept Codrul Întunecat. Ca și oamenii, hobbiții fug din calea râului care se revarsă peste ținuturile lor și migrează spre apus (în valuri: mai întîi, pe la 1050, hobbiții Harfoot, apoi – după aproape un secol – clanul Fallohide și, după încă un secol și jumătate, clanul Stoor); dincolo de Munții Cețoși, ei pătrund în Eriador, unde întîlnesc elfi și oameni. După o vreme, hobbiții se mută iar spre apus și se stabilesc în preajma tîrgului Bree; în jurul anului 1600 din Cel de-al Treilea Ev, ei mai fac un pas spre vest și, în sfîrșit, își găsesc locul, punînd capăt pribegiei: în cîmpiile roditoare de dincolo de Rîul Viniac, ei întemeiază Comitatul, ținutul *lor*, recunoscut ca atare de toate celelalte seminții.

Sedentari din fire și iubitori de confort, hobbiții sînt mulțumiți cu un trai așezat, patriarhal, care nu iese cu nimic în evidență. Ei preferă anonimul și tihna „provinciei” lor prospere, ținîndu-se deoparte de zgomote, de conflicte (de *evenimente*, în general), prea puțin dornici fiind de orice formă de celebritate. Însă Creatorul are planuri mari cu Piticuții (cum li se mai spune hobbiților). Originea și mare parte din *creșterea* lor pot fi obscure și modeste, dar în Războiul Inelului (confruntarea hotărîtoare din istoria Pămîntului de Mijloc) povara cea mai grea și, totodată, cinstea cea mai mare îi sînt menite tocmai acestei seminții umile. Cei din urmă, cei (aparent) neînsemnați, cei-mai-puțin-dăruiți, salvează lumea întregă de primejdia Marii Întunecimi. Asistat de semeni ai lui, de elfi, de oameni, de pitici, de spirite *Maia* (printre care și Gandalf cel Cărunt), hobbitul Frodo Baggins poartă Inelul nefast al puterii absolute înspre Muntele Osîndei, unde urmează să-l distrugă pentru totdeauna, aruncîndu-l în hăul învăpăiat în care l-a făurit Sauron. Chinuit de tentația otrăvitoare exercitată de Inelul Suprem și asupra lui, inimosul Frodo șovăie o clipă – de care atîmă soarta Lumii create de Ilúvatar. Providența intervine protector, deși într-un chip cu totul imposibil de întrezărit în prealabil de către oricare dintre Copiii lui Ilúvatar: tot un hobbit, ticăloșitul Gollum, smulge inelul de la Frodo și, în timp ce se bucură că și-a recuperat Neprețuitul, se prăbușește în focul veșnic, ducînd cu sine și malefica născocire a Seniorului Întunecimii. Necunoscutele căi divine înalță ori coboară indivizi și popoare, punînd în gardă, mai întîi de toate, împotriva trufiei – sîmbure al răului și al distrugerii.

*

* *

Teme recurente în scrierile lui Tolkien, exodul și exilul ritmează evoluția tuturor neamurilor din Ținutul de Mijloc. Cel mai adesea, ele reprezintă momente și faze disforice, de constrângere și îndurare, survenite ca ultime soluții dictate de reacția (instinctiv-viscerală sau atent plănuită) la amenințări concrete ori abstracte, clar conturate ori difuze.

Asumate ca *încercări* dure, dar care permit accesul la o condiție mai confortabilă și (re)dobândirea unui echilibru spiritual/sufletesc, în orizontul unei credințe ferme (care salvează și susține), numeroasele pribegiri (ale elfilor, ale oamenilor, ale piticilor) *se împlinesc* – mai mult sau mai puțin spectaculos – cu găsierea unui liman (durabil sau temporar). Ele îi smeresc pe *beneficiari*, le limpezesc gândurile și opțiunile, fără să le răpească libertatea alegerii. Singurul „exod” pornit din entuziasm neumbrit, cu (dintru bun început) necondiționată iubire și totală dăruire, este coborârea spiritelor Valar în Lume. Aidoma misionarilor creștini plecați să răspîndească pe întreg pământul cuvîntul lui Dumnezeu, valarii pregătesc Arda ca pe o grădină a păcii și a iubirii, în care să trăiască în armonie Copiii lui Ilúvatar.

Exilurile povestite de Tolkien sînt, cele mai multe, individuale. Excepție fac, de pildă, auto-exilul elfilor teleri pe Tol Eressëa și „exilul” (tot voluntar) al valarilor în Valinorul Tăinuit, ambele fiind închideri/îngrădiri preventive ale spațiului securizant, operate de o comunitate care se simte expusă unor pericole potențiale/neștiute (în plus, îndelungata ședere a circumspecților teleri pe Insula Singuratică este și o pauză de reflecție). Dar nu toate exilurile comunitare sînt (precum cele menționate mai sus) încercări de conservare a unui *locus amoenus* (ori a unui moment euforic) prin izolarea acestuia de zbuciumul, de ne-bunia, de diz-armonia contextului (spațial sau temporal). De regulă, (și pentru individ, și pentru colectivitate) exilul înseamnă suferință și renunțare, plecare silită, părăsirea dureroasă a căminului (măsură represivă ordonată de o autoritate ostilă – sau, pur și simplu, acțiune impusă de împrejurări); cît durează pribegirea, exilatul (sau exilații) poartă cu sine (ori cu ei) imaginea (în mod firesc, idealizată) a *nostos*-ului pierdut, pe care nu încetează să spere că îl va/vor recupera. Indiferent cît durează, exilul este o *paranteză* disforică, menită (în mintea – în credința – exilatului/exilaților) să se încheie cu reîntoarcerea la/în patria sufletească.²²

Abstract

In Tolkien's *legendarium*, in various ages of the world created by Eru/Ilúvatar, various races (first, the god-like Valar; then Elves, Men, Dwarves, and Hobbits) leave their initial settlements and engage in long, difficult, exhausting (sometimes traumatic) journeys, in search for a Promised Land of their own or simply because they are forced to move elsewhere. This paper explores the motivation, the particular unfolding and the outcome of such massive population displacements, as well as the profound (not only literary) meaning(s) of the Tolkien variations on the *exodus* and *exile* themes.

²² Revenire care uneori se întâmplă, și pentru cetățenii lumii lui Tolkien, abia în moarte.